

ПРО ТЛУМАЧЕННЯ ОДНОГО СЛОВА В ЕПІСТОЛЯРНОМУ ТЕКСТІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Дослідження доводить, що вирішальну роль у розв'язанні будь-якого питання мікротекстології відіграють фактори, які називаються навиками: здогад, інтуїція, широта пізнання, естетичне чуття. А знання точного контексту диктує використання аналогії, гіпотези, асоціації.

Ключові слова: мікротекстологія, контекст, здогад, інтуїція.

У цитаті з листа Лесі Українки коротке некоментоване слово, написане латиницею, настійно вимагало прояснення – і якомога більшим, найближчим планом. Текстологи добре знають цей внутрішній стан неспокою, викликаного голосом не відкладної професійної потреби: вкотре пильно вчитатися в контекст нероз'яшеного слова.

Власне про таку діяльність філолога писав О. Потєбня: “Перед людиною є світ, з одного боку нескінченний у ширину, в просторі, а з другого – нескінченний у глибину, нескінченний за кількістю спостережень, які можна зробити в найобмеженішому просторі, вникаючи в один і той же предмет” [4, 99].

Слово трапилось у листі Лесі Українки до батьків від 15 (28) січня 1901 року. Тоді за перших п'ять днів перебування в Мінську біля смертельно хворого друга вона закінчила статтю “Современная общественная драма”, одразу надіславши її для журналу “Жизнь”. А в планах ще з Києва була нова розвідка: про “народовський напрям в німецькій літературі” [7, 206]. “Набрала матеріялів до того ще в Києві і повезла з собою сюди: лихо лихом, а робота роботою. <...> Белетристика, однак, щось не йде мені тепер, – пише Леся Українка 16 (29) січня 1901 р. до Ольги Кобилянської, – навіть боюся до неї братись, певне, якесь божевілля вийшло б, маю занадто натягнені нерви” [3, 523].

А за день до цього у згаданому листі до батьків питала, чи вже надійшли замовлені у Брокгауза книжки – це вже до нової статті, – та просить їх надіслати. Але тих книжок для задуманого

було вже замало. «Я дуже прошу Лілю піти до Бердяєва (його адрес можна довідатись у його батьків на Ново-Єлисавет[инській], № 10) і попросити у нього роман **Lene** і нові числа журналів Gesellschaft, Litterarisches Echo, Revue bleue і може він сам там знайде щось до теми “Народничество в Германії»¹.

“Роман Lene” – цей вислів, на відміну від наступних у тексті назв іноземної періодики, у жодному виданні листів письменниці не прокоментовано, що свідчить про цілковито не з’ясований текст, один із фрагментів “незораних перелогів” думок-сміслів у текстах Лесі Українки.

Першодрук цього листа у російському перекладі з’явився 1950 року в тритомному виданні “Собрания сочинений” письменниці [5, 225–228], за шість років до появи 5-го тому листів видання “Творів” письменниці (1951–1956). Тут уже лист уперше опубліковано українською мовою². Упорядники російського видання, посилаючись на те, що епістолярна спадщина письменниці на той час була ще “далеко не вивченою”, зауважують у примітках, що в текстах “окремі вислови та судження письменниці залишаються поки що не розшифрованими” [5, 370].

“Роман Lene”... “Lene” у цій фразі – назва роману чи ім’я автора?

Було б добре, коли б упорядники російського тритомника залишили у друці рукописний текст недоторканим. Але так не сталося. Проставивши за правописними нормами лапки у назвах журналів (думається, що авторка тут їх не поставила тільки тому, що писати тоді в неї не ставало сил від нервового виснаження), упорядники взяли в лапки й друге слово у фразі “роман Lene”,

¹ Цитую автограф: Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, фонд 2, од. зб. 101. У 12-томнику [7, 431] автограф цього листа помилково зазначено за номером 108.

² У томі листів 12-томника [7, 431] помилково зазначено, що вперше українською мовою лист опубліковано у виданні: Твори : в 10 т. – Т. 10. – С. 7–10.

таким чином потрактувавши його як назву роману, а у зносі додали переклад слова російською мовою – “Елена”, не вказавши при цьому, з якої мови перекладено [5, 227].

Упорядники листів п'ятитомника, наголосивши на тому, що лист друкується за автографом, також обійшли слово “Lene” коментарем, не прибрали у друці лапок, яких не було в автографі (приймавши, таким чином, версію першодруку: слово є назвою роману), але зробили, можливо, за порадою О. І. Білецького, одного з редакторів 5-го тому, суттєве уточнення: переклали його не як “Олена”, а як “Лене”, вказавши, що слово перекладено українською з німецької мови [8, 323].

10-томне (1963–1965) і 12-томне (1975–1979) видання повторили цю зноску і не додали жодного коментаря.

Здавалось, на перший погляд, що нині, з можливостями інтернету, назву роману чи ім'я автора прояснити буде нескладно. Проте пошуки не виявили нічого нового, лише підтвердили уточнення редакторів 5-го тому, що це слово фіксує по-німецьки жіноче ім'я “Лене”.

З цього моменту почалася ґрунтовна робота з витоками тексту – рукописом та його біографічним контекстом. Прийшло переконання, що пошук насамперед необхідно пов'язувати з авторським написанням слова: звільнити його від лапок. Отже, слово почало сприйматися уже не лише як назва роману (де не проставлено лапки), а й як ім'я його автора.

Далі в рукописі слід було гранично точно прочитати слово в транскрипції. Сумнів виник тільки щодо третьої німецької літери: “n” чи “u”. Зіставлення рукописних текстів Лесі Українки цього періоду (1901 р.), написаних латиницею, – за ледь помітними, але послідовно повторюваними відмінностями – засвідчило, що третя літера у слові таки “n”, а не “u”.

Потім ще раз за інтернетом довелося перевіряти версію: чи існує автор роману з іменем “Lene”. Інтернет-довідник “Вікіпедія” подає слово “Lene” по-німецьки виключно як жіноче ім'я (і жодного роману – з таким авторським іменем).

З'являється перша здогадка: можливо, Леся Українка назвала лише ім'я авторки, та не вказала її прізвища? Чому? Видно, для сестри Ольги (Лілі) достатньо було лише одного імені

авторки, і вона вже непомильно здогадалася б, про кого йдеться і про який роман. За цим міркуванням виник ще один, уже більш сумнівний здогад: а чи не скоротила письменниця й саме ім'я авторки (може, у спілкуванні з Ольгою вони вживали його в коротшому варіанті)? До речі, сестри відносно недавно (у 1899 р.) довгий час проживали в Берліні й жваво вивчали німецьку культуру.

Отак і виникла нагальна потреба пошукати це ім'я в перекладних словниках, максимально наближених до того часу. У “Німецько-українському словнику” І. Шаровольського трапилося німецькою мовою ім'я: “Helene f. Олена” [9, 162]. Отже, словник вказав на можливість скороченого варіанта жіночого імені по-німецьки: “Helene” – “Lene”.

Та стосовно тексту Лесі Українки це були поки що тільки гіпотези. А що ж про це слово міг сказати надзвичайно сконцентрований, широкий контекст “життєтворчості” Лесі Українки?

Звернімося спочатку до суто життєвих реалій. Видається, що згадана в листі авторка та її роман були тоді популярні в Києві: Леся Українка точно знала, що примірник видання цього твору є у київського журналіста й поета Сергія Бердяєва. Тепер же цей роман був їй украй потрібен для написання статті про народництво в Німеччині (точніше, про народовський напрям у німецькій літературі).

Можна припустити, що до творчості цієї письменниці Леся Українка могла якось торкнутися і в попередніх літературно-критичних статтях (тим паче, що всі такі роботи для журналу “Жизнь” писалися в короткому часі одна за одною).

Повільно прочитаємо творчий контекст. Передусім статтю, яка за місяць до того вийшла друком у грудневому номері журналу “Жизнь”, – «Новые перспективы и старые тени (“Новая женщина” западноевропейской беллетристики)». Ця стаття – за темою, дотичною певним чином до нашої проблеми, – привертала до особливо вдумливого вчитування. В останній частині статті, коли мова зайшла про сучасних талановитих німецьких письменниць, Леся Українка одразу називає Елен Белау, тут же

фіксуєючи її повне ім'я німецькою мовою: “Helene Böhlau” [6, 93]. Ось і виринуло те ім'я, яке, найвірогідніше, письменниця записала в листі звичною у спілкуванні з сестрою скороченою формою: “Lene”.

Далі у цій статті Леся Українка пише про новий феміністичний роман Елен Белау “Halbtier” (“Полузверь”), що вийшов друком минулого, 1899 року; цитує пристрасне звернення героїні роману Ізольди до жінок. Міркування Лесі Українки–критика про палке письмо Е. Белау (про жінку–“надлюдину”) розважливі, стримані й об'єктивні.

Власне, про який роман німецької літераторки писала Леся Українка в листі до рідних? Немає впевненості в тому, що йшлося про вищезгаданий роман. Можливо, у зв'язку з темою про народницький напрям у німецькій літературі Лесею Українкою цікавив інший роман Helene Böhlau, що називався “Rangierbahnhof” (“Вокзал маневрів”), який вийшов друком ще в 1896 році. Саме у ньому читачі знаходили правдиве зображення реального життя. А втім, про який роман Белау йшлося, ми, наімовірніше, не дізнаємося через те, що слідів цієї статті Лесі Українки поки що не виявлено. Хоча є підстави думати, що тоді в Мінську вона почала її писати.

Знаємо, що коментування текстів великих письменників – надзвичайно копітка, трудомістка справа. Вона рідко відразу увінчується успіхом, багато що лише з часом відшукується і прояснюється.

І вже цілком серйозно, як бачимо, у цій справі слід сприймати прийоми аналогії, гіпотези, кон'єктури. Досвід текстологів переконує, що в текстології, цій великою мірою точній науці (з її строго логічною і документально обґрунтованою аргументацією), часом вирішальну роль відіграють фактори, які ми називаємо навичками: широта пізнання, здогад, інтуїція, естетичне чуття [1, 3–4]. Саме вони допомагають багато що відшукати, з'ясувати, «часто – випадково, – як пише текстолог А. Гришунін, – (тією, зрозуміло, мірою, якою взагалі наукові відкриття, результат цілеспрямованих пошуків, можуть вважатися “випадковими”»)» [2, 351].

Література

1. Бонди С. Черновики Пушкина : Статті 1930–1970 гг. / С. Бонди. – М. : Просвещение, 1971.
2. Гришунин А. Л. Исследовательские аспекты текстологии / А. Л. Гришунин. – М. : Наследие, 1998.
3. Косач-Кривинюк О. Леся Українка: Хронологія життя і творчості / О. Косач-Кривинюк. – Нью-Йорк : Українська вільна академія наук у США, 1970.
4. Потебня О. Естетика і поетика слова : збірник / О. Потебня. – К. : Мистецтво, 1985.
5. Українка Леся. Собр. сочинений : в 3 т. : перевод с украинского / Леся Украинка. – Т. 3 : Проза. Рассказы, статьи. Письма. – М. : ГИХЛ, 1950.
6. Українка Леся. Зібр. творів : у 12 т. – Т. 8 / Леся Українка. – К. : Наук. думка, 1977.
7. Українка Леся. Зібр. творів : у 12 т. – Т. 11 / Леся Українка. – К. : Наук. думка, 1978.
8. Українка Леся. Твори : у 5 т. – Т. 5 / Леся Українка. – К. : Держ. вид-во худ. л-ри, 1956.
9. Шаровольський І. Німецько-український словник / І. Шаровольський ; остаточно виправлено та зредеговано за вказівками 1-го Відділу ВУАН. – Х. : Держ. в-во України, 1929.

Мирошниченко Л. О толковании одного слова в эпистолярном тексте Леси Украинки.

Исследование доказывает, что решающую роль в разрешении какого-либо вопроса микротекстологии играют факторы, называемые навыками: догадка, интуиция, широта познания, эстетическое чутьё. А знание точного контекста диктует использование аналогии, гипотезы, ассоциации.

Ключевые слова: микротекстология, контекст, догадка, интуиция.

Miroshnychenko L. About Interpretation of Single the Word in the Epistolary Text of Lesia Ukrainka.

The research manifests that factors called skills: conjecture, intuition, breads of cognition and esthetic flair play an important role in the solution of any problem of microtextual study. Knowledge of exact context brings about the use of receptions of analogy, hypothesis, and association.

Key word: microtextual study, context, guesswork, intuition.

